

XALQARO EKOLOGIK HUQUQNING ASOSIY MANBALARI

Normamat Ramazonovich Mallayev

Yuridik fanlar nomzodi, dotsent.

ORCID raqami: 0009-0000-6331-1576

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18043042>

Annotatsiya. Ushbu maqolada, xalqaro ekologik huquqning asosiy manbalari haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Xalqaro ekologik huquq o'sib borayotgan global ekologik muammolarga javoban xalqaro ommaviy huquqning alohida va dinamik tarmog'i sifatida rivojlandi. Iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillikni yo'qotish, dengizning ifloslanishi va chegaraviy ekologik zarar kabi masalalar muvofiqlashtirilgan xalqaro huquqiy tartibga solishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: xalqaro manbalar, ekologik huquq, xalqaro hamjamiyat, muammolar, shartnomalar, atrof-muhit muhofaasi, sud qarorlari.

Kirish: Atrof-muhitni muhofaza qilish xalqaro hamjamiyatning eng dolzarb muammolaridan biriga aylandi. Ekologik muammolar ko'pincha milliy chegaralardan oshib ketganligi sababli, alohida davlatlar ularni yakka o'zi samarali hal qila olmaydi. Natijada, davlat xatti-harakatlarini tartibga solish, hamkorlikni rivojlantirish va atrof-muhitni muhofaza qilishning umumiy standartlarini o'rnatish uchun xalqaro ekologik huquq paydo bo'ldi.

Xalqaro shartnomalar xalqaro ekologik huquqning asosiy va eng nufuzli manbai hisoblanadi. Ular davlatlar o'rtasida majburiy huquqiy majburiyatlarni yaratadigan rasmiy shartnomalarni ifodalaydi. Ekologik shartnomalar ularning ko'lami va maqsadlariga qarab ikki tomonlama, mintaqaviy yoki ko'p tomonlama bo'lishi mumkin.

Ko'p tomonlama ekologik shartnomalar ayniqsa muhimdir. Masalan, iqlim o'zgarishi, ozon qatlamini muhofaza qilish, biologik xilma-xillikni saqlash va dengiz ifloslanishining oldini olishga bag'ishlangan konvensiyalar. Ushbu shartnomalar odatda umumiy printsiplarni, aniq majburiyatlarni, institutsional mexanizmlarni va muvofiqlik tartib-qoidalarini belgilaydi.

Shartnomalar bir nechta asosiy funktsiyalarni bajaradi: ular mavjud normalarni kodlashtiradi, yangi huquqiy standartlarni yaratadi va hisobot, monitoring va nizolarni hal qilish mexanizmlari orqali hamkorlikni osonlashtiradi.

Ko'pgina ekologik shartnomalar protokollar va tuzatishlar orqali batafsil majburiyatlarni ishlab chiqishda davlatlarga umumiy maqsadlar to'g'risida kelishishga imkon beradigan ramka konvensiyasi yondashuvini qabul qiladi. Ushbu moslashuvchan tuzilma ilmiy bilimlarning rivojlanayotgan tabiati va ekologik muammolarni aks ettiradi.

Xalqaro odatiy huquq xalqaro ekologik huquqning yana bir asosiy manbasini tashkil etadi. Bu umumiy va izchil davlat amaliyotidan kelib chiqadi. Bir necha asosiy ekologik tamoyillar xalqaro odatiy huquq maqomiga erishdi. Eng keng tan olinganlardan biri bu profilaktika printsiipi bo'lib, u davlatlarni o'z yurisdiksiyasidagi faoliyat boshqa davlatlarga yoki milliy yurisdiksiyadan tashqaridagi hududlarga ekologik zarar yetkazmasligini ta'minlashga majbur qiladi. Ushbu tamoyil xalqaro sud qarorlari va davlat amaliyotida tasdiqlangan.

Yana bir muhim odatiy qoida-bu hamkorlik qilish majburiyati bo'lib, davlatlardan ma'lumot almashishni, potentsial ta'sirlangan davlatlar bilan xabar berishni va maslahatlashishni va atrof-muhitni birgalikda boshqarishni talab qiladi. Odatiy huquq shartnoma qonuni mavjud bo'lmagan yoki to'liq bo'lmagan bo'shliqlarni to'ldirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va hatto muayyan ekologik bitimlarning ishtirokchisi bo'lmagan davlatlarga ham tegishli.

Rivojlangan davlatlar tomonidan tan olingan huquqning umumiy tamoyillari xalqaro ekologik huquqning qo'shimcha manbai hisoblanadi. Ushbu tamoyillar ichki huquqiy tizimlardan kelib chiqqan va xalqaro kontekstga moslashtirilgan.

Atrof-muhit qonunchiligida vijdonlilik, tenglik, munosib tirishqoqlik va davlat javobgarligi kabi umumiy tamoyillar ayniqsa dolzarbdir. Masalan, tegishli tekshiruv printsipli davlatlardan ekologik zararni oldini olish va o'z yurisdiksiyasida faoliyat yuritadigan xususiy subyektlarni tartibga solish uchun oqilona choralar ko'rishni talab qiladi. Atrof-muhit to'g'risidagi qonun, shuningdek, ehtiyotkorlik printsiipi, ifloslantiruvchi to'lovlar printsiipi va barqaror rivojlanish printsiipi kabi o'zining maxsus tamoyillarini ishlab chiqdi.

Ushbu printsiiplarning huquqiy maqomi turlicha bo'lishi mumkin bo'lsada, ular tobora ko'proq ta'sir ko'rsatmoqda shartnoma talqini, sud mulohazalari va davlat xatti-harakatlari, shu bilan ularning me'yoriy qiymatini mustahkamlash.

Sud qarorlari xalqaro huquq qoidalarini aniqlashning yordamchi vositasi hisoblanadi, ammo ular xalqaro ekologik huquqni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Xalqaro sudlar va sudlar huquqiy tamoyillarni aniqlashtirish, shartnomalarni talqin qilish va ekologik nizolarni hal qilish orqali o'z hissalarini qo'shadilar.

Xalqaro adliya sudlari tomonidan hal qilingan holatlar asosiy ekologik majburiyatlarni bayon qilishga yordam berdi. Sud qarorlari ko'pincha atrof-muhitni muhofaza qilish va iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi muvozanatni ta'kidlab, barqaror rivojlanish kontseptsiyasini mustahkamlaydi.

Sud qarorlari faqat nizo taraflari uchun majburiy bo'lsa-da, ularning mulohazalari kelajakdagi ishlarga va davlat amaliyotiga ta'sir qiladi va xalqaro ekologik huquqning izchil rivojlanishiga hissa qo'shadi. Sud qarorlari xalqaro huquq qoidalarini aniqlashning yordamchi vositasi hisoblanadi, ammo ular xalqaro ekologik huquqni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan.

Xalqaro sudlar va sudlar huquqiy tamoyillarni aniqlashtirish, shartnomalarni talqin qilish va ekologik nizolarni hal qilish orqali o'z hissalarini qo'shadilar.

Xulosa: Xalqaro ekologik huquq manbalari xalqaro huquqning an'anaviy tuzilishini ham, atrof-muhitni muhofaza qilishning o'ziga xos muammolarini ham aks ettiradi. Shartnomalar Qonunchilik bazasining asosi bo'lib qolmoqda, odatiy huquq, umumiy tamoyillar va sud qarorlari izchillik va uzluksizlikni ta'minlaydi. Yumshoq huquq vositalari va ilmiy yozuvlar innovatsiyalar va moslashuvni rivojlantirish orqali tizimni yanada boyitadi.

Ekologik muammolar kuchayib borishi bilan ushbu manbalarning samarali rivojlanishi va o'zaro ta'siri barqaror va operativ xalqaro ekologik boshqaruvni ta'minlash uchun hal qiluvchi bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 31.05.2023 yildagi PQ-171-son Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida. <https://lex.uz/uz/docs/-6479134>
2. J.T. Xolmo'minova, N.B. Shoimov, O.A. Kamalov. Ekologiya huquqi: -T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2014. -235b.
3. Salimov X.V. Ekologiya, o'quv qo'llanma. Navoiy-2015, 283 b.
4. Ahmatqul Ergashev, Temur Ergashev. "Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish". "Yangi asr avlodi", 2005-yil.